

Sústredovacie tábory na Slovensku v roku 1945

Soňa Gabzdilová, Spoločenskovedný ústav SAV Košice, gabzdil@saske.sk

Gabzdilová, Soňa. Concentration camps in Slovakia in year 1945. Individual and Society, 2012, Vol. 15, No. 3.

Paper analyses the situation of Carpathian Germans in Slovakia, in the year 1945, when, on pretense of the so called collective guilt, Germans were interned in concentration camps. Paper is describing conditions in camps in which, at that time, the basic health, hygienic and material conditions were not secured.

German minority. Concentration camps. Carpathian Germans.

Na Slovensku sa od začiatku roku 1945 upevňovali názory o potrebe odplaty za vojnu spôsobené škody – ľudské i materiálne. Za najväčších vinníkov boli označované osoby nemeckej a maďarskej národnosti, ako aj Česi a Slováci, ktorí kolaborovali s nacistickým Nemeckom a režimom Slovenskej republiky (SR). Zámer „očistiť Slovensko od Nemcov a Maďarov“ zohrával po skončení II. svetovej vojny v spoločensko-politickom vývoji Československej republiky (ČSR) významnú úlohu. Postoje vlády vo vzťahu k maďarskej a nemeckej minorite i ku kolaborantom boli verejnosti po prvýkrát prezentované v Košickom vládnom programe (KVP). Programový dokument novej vlády vychádzal z princípu kolektívnej viny Nemcov i Maďarov a indikoval zámer vysídliť príslušníkov týchto menšín z územia republiky. Prezident Edvard Beneš v Bratislave 9. mája 1945 vyhlásil, že Česi a Slováci „s Nemcami a Maďarmi za doterajších pomerov spoločne v jednom štáte žiť nemôžu a žiť už nebudú. Po tejto vojne nebude už menšinových práv v duchu starého systému po prvej svetovej vojne. Po potrestaní všetkých, veľká väčšina Nemcov a Maďarov musí z tejto zeme odísť.“^[1]

Kým v roku 1944 a začiatkom nasledujúceho obidve politické stany na Slovensku, Komunistická strana Slovenska (KSS) a Demokratická strana (DS), zastávali k otázke transferu Nemcov zdržanlivé stanovisko, postupne, najmä po prijatí KVP, sa stotožnili s riešením nemeckej otázky v ČSR cestou vysídlenia. Predseda Slovenskej národnej rady (SNR) Jozef Lettrich, člen Demokratickej strany, začiatkom leta prehlásil – „Nestrpíme menšinu toho národa, ktorý podkopával základ štátu a jeho demokratického režimu. Preto musia Maďari a Nemci od nás odísť ... Pôjdu tam, kde ich srdce tiahne.“^[2]

Jeden z popredných predstaviteľov KSS Gustáv Husák na stránkach *Nového slova* v júni 1945 napísal, že ako nemecká tak i maďarská menšina u nás nikdy neboli konsolidačným prvkom, ale práve naopak, predstavovali latentné nebezpečenstvo pre štát. Úvahu zakončil slovami – „Wilson videl garanciu mieru v ochrane menšín. Dnes vidíme garanciu v odstránení menšín.“^[3] V Poprade toho istého mesiaca zdôraznil, že je potrebné „vysťahovať všetkých Nemcov a Maďarov mimo tých, ktorí dokázateľne prevádzali protifašistickú činnosť. Do tej doby však zriadiť pre nich koncentračný tábor a to najneskoršie do jedného mesiaca. Chceme vidieť nemecké koncentračné tábory a nie nemecké dediny.“^[4]

Prejavy prezidenta republiky a po ňom nasledujúce vyhlásenia popredných aktérov slovenskej politickej scény sa stali začiatkom kampane za vysídlenie Nemcov. Na schôdzach rôzneho druhu a zamerania, na verejných zhromaždeniach, v tlači i rozhlase odznievali v podstate rovnaké argumenty zdôvodňujúce, prečo Česi a Slováci nemôžu žiť s Nemcami v spoločnom štáte. Dôvodom pre rozchod boli predovšetkým

protičeskoslovenské aktivity v dobe Mníchova a postoje väčšiny príslušníkov nemeckého obyvateľstva po septembri 1938. Požiadavka vysídlenia sa stala integrálnou súčasťou deklarácií politických strán, odbojových organizácií a orgánov miestnej správy. Bolo to v dobe poznačenej atmosférou povojnovej eufórie, keď sa ľudia tešili z konca vojnových útrap – vojenské operácie pri oslobodzovaní Slovenska trvali 8 mesiacov. Sprievodným javom bol rast radikalizmu. Slovenská verejnosť také opatrenia, akými boli napr. konfiškácia, národná správa, zbavenie Nemcov a Maďarov československého občianstva, neodmietala.

Do uvedenej situácie panujúcej na Slovensku sa do svojich domovov začali vracieť karpatskí Nemci predovšetkým zo sudetských oblastí, ale aj Rakúska a Nemecka. Príslušníci nemeckej minority evakovali zo slovenského územia od septembra 1944 a dôvodom ich odchodu bol strach pred postupujúcou Červenou armádou. Zostať vo svojich domovoch sa rozhodli len starí ľudia, ktorí by náročné podmienky evakuácie ťažko znášali, antifašisti, národnostne zmiešané rodiny. Prvé nemecké rodiny prichádzali na Slovensko po prechode frontu, koncom apríla. Návrat evakovaných Nemcov pokračoval intenzívne do augusta 1945, do zverejnenia záverov Postupimskej konferencie, na základe ktorých mali byť Nemci z Československa, Maďarska a Poľska vysídlení. Z tohto dôvodu sa nemecké obyvateľstvo v jeseni a zime vracalo už len ojedinele.

Zaisťovanie a internácia príslušníkov nemeckej menšiny na Slovensku prebiehali následne po ich návrate, už od konca apríla 1945. V komplikovanej situácii sa ocitli najmä Nemci, ktorí našli svoje domy obývané sociálne slabými vrstvami Slovákov, resp. tými, ktorých domy boli zničené počas prechodu frontu. Na vzniknutý stav reagovali postupne miestne národné výbory (MNV), okresné, resp. oblastné oddelenia národnej bezpečnosti (NB), ktoré pri sústreďovaní Nemcov postupovali na základe vlastného uváženia a vlastných rozhodnutí. Internácia príslušníkov nemeckej minority mala preto v počiatkových fázach živelný charakter. V tej dobe neexistoval ústredný úrad poverený správou a riadením táborov, absentovali aj smernice s celoslovenskou pôsobnosťou určujúce postup voči Nemcom.

Národná bezpečnosť a národné výbory umiestňovali nemecké obyvateľstvo v budovách s väčšou ubytovacou kapacitou, akými boli kasárne, baraky stavebných firiem, kaštiele, bývalé nemecké školy a zariadenia pracovných táborov a stredísk z obdobia Slovenskej republiky. Ako prvé boli pre príslušníkov nemeckej menšiny zriadené sústreďovacie tábory v Petržalke (3. apríla), v Grinave, (15. apríla), v Kremnici (20. apríla), v Želiezovciach (22. apríla) a v Košiciach na letisku. V máji vznikali ďalšie – 1. mája v Bratislave-Patrónke, 14. mája v Trebišove, 23. mája v Kežmarku-Hrade, 29. mája v Kežmarku-Priadelni. V júni boli utvorené v Handlovej, Huncovciach, Gbelanoch, Gelnici-Thurzov, Košiciach v kasárňach Slobody, Krompachoch, Krupine, Matejovciach, Moldave nad Bodvou, Nižnom Medzeve, Smolníku, Starej Lubovni, Švedlári.[5] V nasledujúcich mesiacoch vznikali ďalšie.

Povereníctvo SNR pre veci vnútorné 23. júna 1945 vydalo *Smernice o bezpečnostných opatreniach proti osobám nemeckej a maďarskej národnosti*, [6] ktoré určovali postup voči nemeckému (maďarskému) obyvateľstvu na celom území Slovenska. Smernice stanovili, že všetkých príslušníkov nemeckej menšiny, s výnimkou antifašistov a členov zmiešaných manželstiev je nevyhnutné sústrediť v pracovných táboroch a v pracovných útvaroch. Ich koncentrovanie malo byť zahájené bezprostredne po vydaní smerníc tak, aby sa súbežne zabezpečilo ubytovanie, stravovanie a pracovné príležitosti. Internácia nemeckého obyvateľstva prebiehala teda pri absencii legislatívneho podkladu, iba na základe direktív štátnych orgánov.

V lete 1945 takmer všetky internačné zariadenia boli po technickej stránke v dezolátnom stave, nedostatočne vybavené najnutnejším zariadením, akými boli napr. lôžka na spanie. Zdravotná služba úplne absentovala, hygienické zabezpečenie bolo na nízkej úrovni. Zásobovanie základnými potravinami bolo nepravidelné a dávky potravín nepostačovali. Ošatenie bolo nedostatočné, pretože nemecké rodiny nemali so sebou rezervný odev, a ani po mesiacoch internácie nedostali žiadne ošatenie. To všetko viedlo k vysokej úmrtnosti detí i starých ľudí a k vzniku epidémií. Starostlivosť o tábory postupne preberali jednotlivé okresné národné výbory (ONV). Počet internačných zariadení s tisíckami osôb však vyžadoval zverenie ich agendy orgánu s celoslovenskou pôsobnosťou a s presne stanovenými kompetenciami.

Prezídium Povereníctva SNR pre veci vnútorné až 11. júna 1945 rozhodlo preniesť agendu súvisiacu so zriaďovaním, organizovaním, vedením a udržiavaním internačných zariadení na Hlavné veliteľstvo národnej bezpečnosti (HVNB) a 23. júna nariadilo zriadiť oddelenie pracovných táborov a útvarov. Na základe rozkazu hlavného veliteľa NB z 27. júna vzniklo VI. oddelenie, ktorého úlohou bolo spravovať a riadiť tábory, zabezpečovať v nich bezpečnostnú službu. Prednostom nového oddelenia sa stal hlavný komisár Ján Krajmer.[7] Povereníctvo pre veci vnútorné, ako orgán štátnej správy však naďalej zabezpečovalo hlavný dohľad nad tábormi.

Primárnym problémom bolo zaobstaráť potraviny. Bezprostredne po zaistení sa Nemci živili z vlastných zásob, ktoré priniesli so sebou do tábora, prípadne im pomáhali obyvatelia obcí. Spotrebovali ich však v priebehu niekoľkých dní. Na niektorých miestach, napr. v Petržalke, zabezpečoval v jarných mesiacoch 1945 potraviny Červený kríž. Smernice povereníctva vnútra o internovaní Nemcov z 23. júla 1945 síce stanovili, že vedenia internačných zariadení sú povinné zabezpečiť súbežne s ubytovaním a stravovaním aj pracovné príležitosti, ale zamestnať internované osoby v okolí táborov bolo možné len postupne. Aj keď neskôr bol nákup stravy hrađený z finančných prostriedkov získaných zaradením internovaných do pracovného procesu, väčšina zariadení na jar a v lete 1945 trpela akútnym nedostatkom základných potravinových článkov. Napríklad okresný veliteľ NB v Gelnici v auguste 1945 informoval tamojší ONV o katastrofálnom nedostatku potravín v tábore Gelnica - Thurzov. Podľa uvedeného hlásenia internovaní, ak „*nepríde ihneď nejaká náprava, začnú umierať.*“^[8] Zároveň žiadal, aby Nemci mohli odísť do svojich domovov (najmä Smolníka, Mníška nad Hnilcom a Švedlára), kde by si na vlastných poliach mohli dozberať zemiaky. ONV zaujal k návrhu súhlasné stanovisko. Popri nedostatku stravy osoby trpeli aj v dôsledku kritických hygienických podmienok. V tábore nebola zabezpečená ani základná zdravotná starostlivosť. Prednosta okresného úradu v Gelnici žiadal okresného lekára, aby podnikol všetky kroky potrebné k liečeniu internovaných v zariadení Gelnica - Thurzov, pretože 80% z nich bolo postihnutých svrabom.^[9]

O kriticknej situácii v tábore Kremnické Bane informovala stanica NB Kremnica tamojší ONV v hlásení z 1. augusta 1945. V zariadení sa v tom čase nachádzalo 1800 osôb. Následkom nevyhovujúcich ubytovacích a hygienických pomerov vypukla v tábore epidémia svrabu. Potrebné lieky chýbali a zdravotný personál bol tak nútený používať na liečenie núdzové prostriedky - nekvalitné mydlo a petrolej. Aj tu zadržované osoby trpeli nedostatkom potravín. Podľa vyjadrenia veliteľa stanice NB prestal tábor v Kremnických Baniach vyhovovať. Vzhľadom na kritický stav, ktorý sa príchodom studeného počasia mohol ešte zhoršiť (obec je situovaná 720 m nad morom), veliteľ stanice NB navrhol, aby „*až do vládneho rozriešenia otázky nemeckej menšiny na Slovensku, mohol byť tento sústreďovací tábor rozpustený a každý by sa vrátil do svojej obce a domu.*“^[10]

V tábore Petržalka bolo v auguste 1945 približne 2300 osôb. Tamojší NV zaslal Predsedníctvu SNR list, v ktorom informoval o situácii v internačnom zariadení. Následkom nedostatkov v oblasti zdravotnej, hygienickej a stravovania došlo k výskytu hromadných infekčných ochorení - týfusu, diftérie, črevných a žalúdočných katarov. Epidémia sa rozšírila aj do obce, do konca augusta umrelo 92 ľudí.^[11]

V okrese Kežmarok bolo v júli 1945 v prevádzke sedem táborov zriadených za účelom internácie osôb nemeckej národnosti - v Holumnici, Rakúsoch, Vrbove, Bušovciach, Spišskej Belej, Veľkej Lomnici a v Kežmarku. V gelnickom okrese boli Nemci v júli 1945 sústredení v Margecanoch, Mníšku nad Hnilcom, Krompachoch, Smolníku, Švedlári a v Gelnici (Thurzov). Bližší obraz o internovaných Nemcoch nám môže priblížiť situácia vo Švedlári a v Smolníku. V oboch obciach tvorilo nemecké obyvateľstvo väčšinu - podľa sčítania ľudu z roku 1930 bolo vo Švedlári z celkového počtu 1790 osôb 1584 Nemcov a v Smolníku z 2334 obyvateľov sa k nemeckej národnosti prihlásilo 1685 ľudí.^[12] V zozname internovaných vo Švedlári z júna 1945 je uvedených 188 Nemcov vo veku od jedného do 88 rokov. Väčšinu tvorili viacdtné rodiny, ktoré sa po evakuácii vrátili zo Sudet do rodnej obce v čase od 18. mája do 12. júna, ale už 20. júna boli sústredení v miestnej nemeckej škole. Veliteľ stanice NB vo Švedlári v liste z 23. júna 1945 žiadal ONV v Gelnici o poskytnutie základných potravín pre zadržovaných Nemcov, pretože obec nedisponovala pre tento účel žiadnymi potravinami.^[13] V Smolníku bolo v júni 1945 sústredených 190 Nemcov. Aj tu boli internované celé rodiny (medzi nimi najmladšie 4 mesačné dieťa a najstaršia 78 ročná žena), ktoré sa vrátili do Smolníka, resp. do Smolnickej Huty v čase od 15. apríla do 21. júna 1945. Ženy a mužov umiestnili oddelene. Improvizovanosť procesu internácie potvrdzuje skutočnosť, že bezpečnostné orgány nedokázali zabezpečiť personál potrebný na stráženie nemeckého obyvateľstva.^[14]

Ilustratívnym príkladom pomerov, v akých sa nachádzali internovaní Nemci, môže byť tábor v Kežmarku. Zriadený bol na základe výnosu Povereníctva SNR pre veci vnútorné z 9. mája 1945, do prevádzky bol uvedený 29. mája v budove Tökölyho hradu. Nachádzalo sa v ňom približne 700 Nemcov. Prevažná väčšina pracovala, muži najčastejšie pri poľnohospodárskych prácach v okolitých obciach, ženy ako pomocnice v domácnostiach, prípadne ako upratovačky na jednotlivých úradoch v meste. Niektorí vykonávali práce priamo v tábore. Najvyšší počet internovaných bol registrovaný v apríli 1946, keď sa v zariadení nachádzalo 831 osôb. Ako vyplýva z výkazu o stave tábora z 15. februára 1946, medzi najväčšie nedostatky patrili neuspokojivé ubytovacie pomery, nedostatočná strava a nevyhovujúca hygienická situácia. Trvalým problémom zostávalo zabezpečiť potraviny a v zimných mesiacoch pribudli starosti s nedostatkom kuriva. Správa zariadenia požiadala okolité obce, z ktorých internovaní Nemci pochádzali, aby dodali do tábora drevo. Niektoré obce požiadavke vyhovelí. Stravovanie sa postupne zlepšovalo. Osadenstvo tábora síce netrpelo akútnym hladom, množstvo i rozmanitosť stravy však

nepresahovali nevyhnutné minimum. Raňajky pozostávali z čiernej kávy, 10 - 12 g chleba, niekedy s marmeládou. Na obed sa podávala striedavo fazuľová alebo zemiaková polievka, v nedeľu hovädzí vývar, resp. gulášová polievka, na večeru buď zemiaky, fazuľa, kapusta, prípadne kel. Nemocní dostávali zvláštnu stravu a deti do dvoch rokov denne 2 dcl mlieka. O ošatenie a zaobutie sústredencov nebolo postarané a internovaní museli vystačiť s odevom a obuvou, ktoré vlastnili v čase zaistenia. Len časť mala k dispozícii umývaň, chýbala práčovňa i príslušné prostriedky na dezinfekciu miestností, šatstva a bielizne. V situačnej správe z 31. júla 1946, kedy sa v zariadení nachádzalo už len 115 osôb, v časti venovanej pomerom v tábore je uvedené, že okolnosť, „že strava je jednotvárna, že sústredencom sa neprideliuje šatstvo, bielizeň a obuv, že niet správkarne na opravu šiat, obuvi a bielizne, že niet kúpeľne a že sú preto sústredenci vystavení zahmyzeniu a ohrozovaní na zdraví, ide veľmi na úkor disciplíny a bezpečnostných pomerov v tábore.“^[15] Internáčne zariadenie v Kežmarku bolo zrušené 15. augusta 1946 a jeho osadenstvo premiestnené do odsunového tábora v Poprade.

Najväčší sústreďovací, resp. odsunový tábor na Slovensku bol v Novákoch, v priestoroch bývalého zariadenia vytvoreného v období slovenského štátu pre účely internácie Židov. Už 11. mája 1945 dostalo okresné veliteľstvo NB v Prievidzi prípis, aby zabezpečilo úpravu základného vybavenia objektov pre potreby umiestnenia väčšieho počtu osôb.^[16] Vzhľadom na krátky časový termín, požadované úpravy neboli uskutočnené. Bez ohľadu na nevyhovujúci stav ubytovacích priestorov a hygienických zariadení tábor sa stal „domovom“ niekoľko tisíc ľudí. V auguste 1945 sa tam nachádzalo už 5305 osôb, z toho 5066 Nemcov.^[17] Niektoré budovy mali poškodené okná i dvere, ďalšie prehnutú podlahu, chýbali posteľe i prične a mnoho ľudí spávalo na zemi bez slamy, postlané mali vlastné kabáty a handry. Sociálne zariadenia nespĺňali základné požiadavky hygieny. „Záchody sú nevyhovujúce, latríny, ktoré sú tam umiestnené sú príliš primitívne. V tábore niet možnosti na kúpanie, ani na sprchovanie, ba ani na riadne umývanie.“^[18] Aj zásobovanie pitnou vodou bolo nedostatočné. Hygienickým podmienkam zodpovedala jedine artézská studňa v druhom objekte, ktorá však následkom zničenia čerpacej stanice dodávala pre tábor malé množstvo vody. V treťom objekte sa nachádzala porušená studňa a internované osoby tak pili z potoka, do ktorého vtekala odpadová voda z tábora. Stravovanie bolo nevyhovujúce, stávalo sa, že internovaní nedostali ani predpísanú dávku chleba. Jedálny lístok pozostával takmer výlučne z fazuľovej, hrachovej a zemiakovej polievky. Takáto strava sa poskytovala aj dojčiacim matkám a deťom vo veku do dvoch rokov. Zdravotná starostlivosť bola na nízkej úrovni, nedostatočná bolo ambulatné liečenie i prevoz chorých do nemocnice. Uvedené podmienky ťažko znášali predovšetkým malé deti do troch rokov a starí ľudia. V čase od 7. do 31. júla umrelo približne 17 detí vo veku do 3 rokov.^[19] V jesenných mesiacoch vedenie tábora postupne odstránilo najväčšie nedostatky. Zlepšovalo sa jednak materiálne vybavenie, ako aj stravovanie internovaných osôb, čomu napomáhal rastúci počet pracujúcich Nemcov, zo zárobkov ktorých sa nákup potravín hradil. Značnú časť osadenstva tvorili mladiství, začiatkom roka 1946 žilo v tábore 1921 detí vo veku do 16 rokov. Muži väčšinou pracovali v hneďouhoľných baniach v Novákoch a v Handlovej, časť internovaných osôb bola zamestnaná v poľnohospodárstve. Remeselníci nachádzali uplatnenie u rôznych živnostníkov v okolí, ženy vypomáhali v domácnostiach a pri poľnohospodárskych prácach. V tábore boli okrem ošetrovne zriadené aj priestory pre choré osoby. Starostlivosť o nemocných komplikoval nedostatok liekov a lekárskeho vybavenia. Podľa správy zariadenia bolo ubytovanie na vtedajšie pomery uspokojivé a strava dostačujúca. V jedálnom lístku bolo dvakrát do týždňa uvedené hovädzie mäso, či ho internovaní skutočne dostali, je dnes ťažké posúdiť. Deti okrem denných dávok mlieka mali dvakrát v týždni sušený syr, pracujúci muži a chorí mali nárok na zvýšené potravinové dávky. Pretrvávajúcim problémom bol nedostatok šatstva a obuvi. Medzi sústredencami sa vyskytoval svrab, u starých ľudí zápaly pľúc, kĺbov, srdcové choroby, deti trpeli epidémiami osýpok. V nedeľu a vo sviatok sa konali v tábore rímskokatolícke bohoslužby.

Vo viacerých prípadoch miestne orgány žiadali Prezídium PV o preloženie tábora do inej lokality na Slovensku. Dôvody boli rôzne. Predstavitelia mesta Handlová usilovali o zrušenie internačného zariadenia, pretože jeho existencia „vzbudzuje nedôveru v záujemcoch o osídlenie, či v budúcnosti Nemcom sa vrátia ich nemovitosti.“^[20] ONV v Kežmarku v júli 1945 navrhoval preloženie všetkých táborov z okresu do slovenských regiónov s vysvetlením, že kežmarský okres bol „baštou nemeckou, centrárou nemeckva na Slovensku ... Ďalšia prítomnosť Nemcov v okrese je z dôvodov politických nežiadúca, lebo majú tu mnoho známych aj medzi Slovákami, mnoho príbuzných. Je pozorovať, že obyvateľstvo má s Nemcami súcit, chce im pomôcť, na druhej strane opäť ich prítomnosť znepokojuje tých, ktorí bývajú v domoch, ktoré po Nemcoch boli im pridelené.“^[21] ONV v Kremnici v júli 1945 poukazoval na kritický stav hospodárstva vo svojom obvode. Okres nemohol z vlastných zdrojov uživiť nemecké obyvateľstvo. Problémom bol i nedostatok vhodných ubytovacích objektov, pretože nemecké dediny boli značne poškodené. Sústreďenie Nemcov v okrese nevyhovovalo z dôvodu klimatických podmienok. Tábor zriadili v Kremnických Baniach, v hornatom teréne, čo poskytovalo internovaným osobám možnosť voľného pohybu a styku s ostatným obyvateľstvom. ONV navrhoval koncentrovať Nemcov na iné, vhodnejšie miesto.^[22] Podobne aj ONV v Poprade žiadal na Povereníctve SNR pre veci vnútorné o premiestnenie nemeckého obyvateľstva. Tábor

bol v okresnom meste a nachádzalo sa v ňom okolo 950 osôb. Dôvodom žiadosti o presun zariadenia boli nevyhovujúce ubytovacie podmienky. Priestory, ktoré v minulosti používali ako muničné sklady, mali betónové podlahy a nenachádzali sa v nich vykurovacie telesá.[23] Ani jedna z uvedených žiadostí však nebola akceptovaná.

Právny podklad pre vznik prvých pracovných táborov na Slovensku po skončení druhej svetovej vojny vznikol na základe nariadenia SNR č. 105/1945 Zb. nar. SNR zo dňa 23. augusta 1945, ktoré splnomocnilo Povereníctvo SNR pre veci vnútorné zriaďovať v závislosti na miestnych pomeroch pracovné tábory. V nich mali byť na základe §2 internované osoby odsúdené v zmysle nariadenia SNR č. 33/1945 Zb. nar. SNR (resp. č. 106/1945 Zb. nar. SNR z 23. augusta 1945) riadnym súdom k trestom na slobode a časť, alebo celý trest si mali odpykať v osobitných pracovných útvaroch. Paragraf 2 však umožňoval, aby do pracovných táborov boli zaradované osoby aj na základe administratívneho, mimosúdneho konania, ak svojou činnosťou ohrozovali výstavbu „ľudovodemokratického štátu“. Ďalšiu skupinu tvorili asociáli a osoby, ktoré sa vyhýbali práci. Platnosť nariadenia bola časovo vymedzená do 30. apríla 1947.[24] Náklady spojené so zriadením a udržiavaním pracovných táborov hradil štát.

22. augusta 1945 Hlavné veliteľstvo národnej bezpečnosti (HVNB) – VI. oddelenie navrhlo, aby maloleté deti, ktoré ťažko znášali kritickú situáciu v táboroch, boli umiestnené oddelene od rodičov, v špeciálne, pre tento účel upravených zariadeniach s lepšimi ubytovacími, stravovacími a hygienickými podmienkami. Návrh sa vzťahoval na deti mladšie ako 14 rokov, ktoré mali byť pod dozorom nemeckých opatrovníčok. V tej dobe sa jednalo približne o 4600 internovaných nemeckých detí. Takmer 90% z nich bolo umiestnených v šiestich zariadeniach (Nováky, Petržalka, Kremnické Bane, Myslenice, Gelnica a Patrónka) a HVNB navrhovalo ich presun do Bratislavy, do kasární na Trnavskej ceste.[25] Ani jeden z návrhov HVNB však nebol uvedený do praxe.

HVNB – VI. oddelenie vydalo 17. augusta 1945 všetkým staniciam NB pri pracovných a zaisťovacích táboroch príkaz upravujúci zásady stravovania a ubytovania internovaných osôb. Strava mala byť jednoduchá, zložená z potravinových článkov dostupných v závislosti na ročnom období a miestnych pomeroch, tvorená tak, aby „bola čo najlacnejšia, pritom však dostatočne výživná“, [26] stravovanie detí a chorých upravené s prihliadnutím na ich vek a zdravotný stav. Pokiaľ potraviny nebolo možné zaobstaráť voľným nákupom, stanice národnej bezpečnosti mali ich prídel žiadať na MNV, prípadne ONV. Ak neexistovala iná možnosť boli povinné prostredníctvom HVNB požiadať o asistenciu Povereníctvo SNR pre výživu a zásobovanie. K úhrade nákladov spojených so stravovaním mali byť použité v prvom rade zárobky internovaných osôb, ak nepostačovali, rozdiel sa mal hradiť zo štátnych prostriedkov. Podľa príkazu boli správy táborov povinné zabezpečiť pre každú internovanú osobu posteľ, alebo aspoň miesto na prični, slamník a prikrývku. Miestnosti mali byť vybavené vyhrievacím telesom a osvetlením. Vzhľadom na nastávajúcu zimu mali byť zariadenia zásobené potrebným množstvom kuriva. Aby sa predišlo výskytu infekčných chorôb, velitelia táborov boli povinní zaistiť dostatok pitnej vody a vhodné priestory na osobnú hygienu sústredených osôb.[27]

Podľa vyjadrenia VI. oddelenia HVNB však implementácia uvedených pokynov do praxe bola vzhľadom na blížiacu sa zimu ťažko realizovateľná, pretože v povojnových pomeroch nebolo „nádeje, že by sa všetky ubikácie pred zimou mohli dať do takého stavu, aby sa v nich dalo bývať aj počas mrazov. Postele zohnať nemožno a na zhotovenie doštených prični tiež niet dostatok materiálu. Prikrývky a obleky pre toľkých zaistencov na zimu opatriť naše oddelenie vzdor všetkému úsiliu nie je v stave ... Predpoklad, že zaistení Nemci a Maďari budú v krátkom čase vyvezení za hranice, sa doteraz nesplnil. Zima sa blíži a tým sa ťažkosti s tábormi iba zväčšia.“[28] Vzhľadom na závažnosť situácie prednosta VI. oddelenia navrhoval viaceré riešenia. Jednou z možností bolo presunúť mužov (celkove okolo 7000 osôb) do pracovných táborov určených pre verejnoprospešné práce. Ženy, deti a starých ľudí vrátiť do pôvodných bydlísk, odkiaľ ich v prípade vysídľovania bolo možné dopraviť do transportov tak, ako z táborov, resp. ich premiestniť do oblasti Hornej Nitry, kde ešte opustené nemecké obydlia zostali neobsadené. HVNB síce pripúšťalo, že aj tam bolo „okolitými občanmi odnesené všetko, čo sa odniesť dalo“, [29] ale preferovalo uvedené riešenie, pretože prepustené osoby by v domoch prezimovali ľahšie ako v táboroch.

Počas jesenných mesiacov 1945 v mnohých táboroch ťažkosti s ubytovaním, stravovaním a nevyhovujúcou hygienou pretrvávali. Do popredia vystúpila otázka prípravy na zimné obdobie. Problém bol obzvlášť akútny v podtatranských okresoch Spiša, ale aj v iných oblastiach, napr. v okolí Kremnice.

Vo všeobecnosti Hlavné veliteľstvo národnej bezpečnosti nedokázalo zabezpečiť základné podmienky potrebné na prevádzku táborov v súlade s vlastnými pokynmi. Kritika smerovala preto aj do vlastných radov a HVNB upozorňovalo, okrem nedostatkov v materiálnom zabezpečení, aj na krádeže a násilné činy, ktorých sa dopúšťali členovia strážnej služby na internovaných osobách.

Rozhodnutím Prezídia Povereníctva SNR pre veci vnútorné z 19. októbra 1945 boli správa a riadenie táborov, ich agenda prenesená na novoutvorený V. odbor PV, vrátane prevzatia personálu VI. oddelenia Hlavného veliteľstva NB. Odbor bol štruktúrovaný do troch oddelení, ktoré riadil jeho prednosta, súdny radca Imrich Skarba. V kompetencii prvého oddelenia, pod vedením policajného radcu Pavla Macháčka, bola organizácia pracovných táborov - zriaďovanie, rušenie a organizácia zariadení, vyhľadávanie pracovných možností, priradovanie internovaných osôb do práce, vrátane dopravy, bezpečnostná a poriadková služba. Pracovnou náplňou druhého oddelenia boli úlohy spojené so zaraďovaním osôb do pracovných táborov. Oddelenie viedol hlavný komisár verejnej správy vnútornej Aladár Paštinský. Udržiavanie pracovných táborov, ubytovanie, stravovanie, ošatenie osôb, mzdové otázky a verejné poistenie zabezpečovalo pod vedením hlavného policajného komisára Martina Chorváta tretie oddelenie. Začiatkom roku 1946 vzniklo IV. oddelenie, ktoré viedol hlavný radca verejnej správy vnútornej Eduard Galvánek. Pracovalo nad likvidáciou majetku bývalej Slovenskej pracovnej služby a táborov pre Židov a Cigánov. Pred zahájením odsunu Nemcov zo Slovenska utvoril povereník Július Viktory v marci 1946 V. oddelenie, do pôsobnosti ktorého patrilo zaisťovanie a sústreďovanie osôb nemeckej národnosti určených na odsun, organizácia transportov a ich materiálne vyzbrojenie.[\[30\]](#)

V roku 1945 absentovala kategorizácia a presná definícia charakteru internačných zariadení, chýbalo adekvátne pomenovanie i označenia. Aj na úrovni najvyšších štátnych orgánov, povereníctva vnútra, či HVNB - VI. oddelenia, poverených ich správou, neboli v úradných dokumentoch toho obdobia jednotlivé kategórie táborov špecifikované.

Neúplný výkaz HVNB - VI. oddelenia z 3. augusta 1945 uvádza 30 zaisťovacích táborov.[\[31\]](#) Podľa záznamov HVNB zo septembra 1945 existovalo na Slovensku 52 zaisťovacích útvarov.[\[32\]](#) V mesačnej správe Povereníctva vnútra o situácii v táboroch na Slovensku z októbra 1945 bolo použité pomenovanie pracovno-sústreďovacie tábory s počtom 50.[\[33\]](#) Situačná správa V. odboru PV zaslaná na III. odbor už diferencuje sústreďovacie a pracovné tábory a ich počet k 1. decembru 1945 vyčísluje na 50. Obsahuje menný zoznam internačných zariadení s uvedením dátumu zriadenia, počtom internovaných osôb v každom z nich.[\[34\]](#)

Problém vznikol v období, keď sa agenda táborov nevedla ešte centrálne. Prvé tábory sa označovali ako zaisťovacie. Keďže mnohé zaistené osoby v nich aj pracovali, začalo sa používať aj pomenovanie pracovný útvar, resp. pracovný tábor. Keď na jeseň 1945 prevzal agendu V. odbor PV, začal sa používať termín sústreďovací tábor. Vo väčšine prípadov nahradil termín zaisťovací tábor. Analogicky k tomu sa o osobách umiestnených v táboroch hovorilo ako o zaistencoch, zaradencoch a sústredencoch. Viaceré tábory sa tak v praxi označovali ako pracovné a zároveň sústreďovacie, resp. sústredovacie a zároveň zaisťovacie. Rozdiel medzi pracovnými, zaisťovacími a sústreďovacími tábormi bol až do vydania vykonávacieho nariadenia k legislatívnej norme SNR č. 105/1945 Zb. nar. SNR, 18. júla 1946, viac-menej formálny a spôsob ich organizácie sa takmer vôbec nelíšil.[\[35\]](#) Na všetky internované osoby, sústredencov i zaradencov, sa vzťahovala pracovná povinnosť.

Zoznam vypracovaný Povereníctvom vnútra v roku 1949, ktorý sumarizoval tábory zriadené na Slovensku od jari 1945 do 31. decembra 1948, vypovedá, že v uvedenom období bolo na Slovensku v prevádzke 42 sústreďovacích táborov.[\[36\]](#) Okrem nich diferencuje aj pracovné a zaisťovacie tábory. V zariadeniach rôzneho označenia tvorili Nemci výraznú väčšinu z celkového počtu internovaných osôb, čo dokumentujú aj údaje v tabuľke.

Tabuľka 1:

Počet internovaných osôb v táboroch na Slovensku podľa etnickej príslušnosti[\[37\]](#)

		celkove	Nemci	Maďari	Slováci	iní
október 1945	absl. v %	22 003 100	18 047 82,02	2596 11,79	1360 6,18	
november 1945	absl. v %	21 221 100	17 596 82,91	2138 10,07	1377 6,48	110 0,51
január 1946	absl. v %	21 085 100	17 825 84,53	1977 9,37	1157 5,48	126 0,59

Záznamy Povereníctva vnútra uvádzajú, že koncom roka žilo na Slovensku približne 57 000 príslušníkov

nemeckej menšiny, t. j. 1,7% zo súhrnného počtu obyvateľstva.^[38] Z celkového stavu internovaných podiel Nemcov dosahoval 82% – 85%. Najväčší bol tábor v Novákoch, kde v decembri 1945 bolo sústredných 4902 príslušníkov nemeckej národnosti. Z hľadiska počtu internovaných Nemcov patrili v tej dobe medzi väčšie aj tábory v Petržalke (1637), Novej Lehote (1394), Bratislave – Trnavská cesta (1148), Handlovej (986), Gelnici (850).

K zlepšeniu situácie vo viacerých aspektoch prispelo prenesenie kompetencií správy táborov na Povereníctvo vnútra. Jedným z prvých významných opatrení bolo ujednotenie skladby a množstva potravín pre jednotlivé skupiny internovaných osôb. Povereníctvo vydalo 13. novembra prípis, v ktorom stanovilo dávky potravín pre ľudí v pracovných a zaisťovacích táboroch na jedno zásobovacie obdobie v trvaní štyroch kalendárnych týždňov (na základe výmeru Povereníctva pre výživu a zásobovanie). Pre deti do šesť rokov to bolo 3000 gramov (g) múky, 500 g tuku, 300 požívatiny, 2000 g strukovín, 1000 g cukru, 10 000 g zemiakov a sedem litrov mlieka. Pre osoby nad šesť rokov 4775 g múky, 290 g tuku, 300 požívatiny, 2600 g strukovín, 1000 g cukru a 10 000 g zemiakov. Distribúcia potravín patrila do kompetencie Povereníctva pre výživu a zásobovanie a podľa počtu internovaných osôb v jednotlivých táboroch ich pridelovalo Povereníctvo vnútra cestou nákupného družstva Nupod. Potraviny, ktorých distribúcia nebola v kompetencii Povereníctva pre výživu a zásobovanie, ako napr. zelenina, koreniny, káva (melta), mäso a pod. si mali jednotlivé zariadenia zadovážiť sami, a to cestou miestnych a okresných národných výborov z miestnych zdrojov. Pôvodne mali byť dávky potravín určené v závislosti na troch vekových skupinách 1. deti do šesť rokov, 2. deti a mladiství od šesť do 20 rokov a 3. osoby staršie ako 20 rokov. V praxi sa však uplatňovala sa len dvojstupňová klasifikácia – deti do šesť rokov a osoby nad šesť rokov. Pre distribúciu potravín bolo tak potrebné poznať presný počet osôb nachádzajúcich sa v táboroch, vrátane ich vekovej štruktúry.

Povereníctvo vnútra – V. odbor rozoslalo 27. novembra všetkým táborom na Slovensku obežník, v ktorom I. Skarba nariadil správam zariadení, aby ku každému 1. a 15. dňu v mesiaci zasielali podľa predpísaného vzoru aktuálne informácie. Výkaz bol členený do šiestich okruhov. Prvý obsahoval základné informácie o tábore (zriadenie, aktivovanie, umiestnenie, obvod oblastného, okresného veliteľstva NB, stanicu NB, najbližšiu železničnú stanicu a poštový úrad). Druhý sa týkal sústredencov. Vo výkaze mal byť okrem celkového počtu osôb nachádzajúcich sa v tábore uvedený počet žien, mužov a detí, ich členenie podľa národnosti (nemecká, maďarská, slovenská, česká a iná) a náboženstva. Dôležitý bol údaj o počte práceschopných mužov a žien, ako aj o tom, koľko z nich reálne pracovalo. Vo výkaze sa vyžadovala aj štruktúra povolania internovaných mužov. V treťom bode bola menovite uvedená správa tábora. Okrem správcu to boli hospodár, účtovník, pokladník, skladník, lekár, ošetrovateľ, veliteľ strážneho oddielu. Štvrtý bod obsahoval informácie o stave ošetrovni, výučbe školopovinných detí, pastoračnej činnosti duchovných v tábore. V piatom mala byť charakterizovaná situácia v oblasti stravovania, ubytovania, ošatenia a stav v zdravotnej sfére. Posledný bod bol zameraný na možnosti zamestnania práceschopných mužov a žien v najbližšom období a zmeny v počte internovaných od posledného výkazu zaslaného na V. odbor PV.^[39]

Z množstva výkazov z jednotlivých sústreďovacích táborov sa kvôli priblíženiu konkrétnej situácie sústredných osôb môžeme opäť vrátiť do už spomínaného zariadenia v Kežmarku. K 15. decembru 1945 bolo v tábore sústredných 743 osôb, z toho 335 mužov, 408 žien, 38 detí do 6 rokov, 160 od 6 do 16 rokov a 72 mladistvých od 16 do 20 rokov. Výkaz udáva 303 práceschopných mužov a 210 žien, pričom reálny počet pracujúcich mužov bol 303 a žien 107. Pri sledovaní národnostnej štruktúry sústredencov zistíme absolútnu prevahu osôb nemeckej národnosti, ktorí s počtom 707 tvorili 95,15% sústredencov. Z aspektu náboženského vierovyznania prevažovali evanjelici – 562 osôb, 75,63%, katolíkov bolo 181, t. j. 24,36%. Rôznorodá bola štruktúra povolania internovaných mužov. Prevažovali poľnohospodárski robotníci (69), početní boli aj stolári, úradníci, drevorubači, obuvníci, mäsiari, murári, obchodníci, učitelia.

Správy však na povereníctvo vnútra prichádzali buď oneskorene, mnohokrát po urgencii, neobsahovali všetky potrebné údaje a rubriky o početnom stave osôb nachádzajúcich sa v táboroch boli „*zrejme nepresne vyplnené, lebo proti predošlým hláseniam vykazujú tak veľké zmeny, ktoré so skutočným pohybom zaradencov (sústredencov) nie sú nijako odôvodnené. Z mnohých správ sa vôbec nedá zistiť, že v skutočnosti koľko je zaradencov (sústredencov).*“^[40]

Dôležitým počinom bolo prijatie dočasných smerníc pre hospodárenie v pracovných (zaisťovacích) táboroch. Podľa nich boli pracovné i sústreďovacie tábory štátnymi ustanovizňami. Za vedenie zariadenia a hospodárenie v ňom bol zodpovedný správca tábora a v tomto smere podliehal priamo V. odboru Povereníctva SNR pre veci vnútorné. Stráženie prevádzali príslušníci Zboru národnej bezpečnosti. Smernice špecifikovali hospodársku agendu, úlohy a práva hospodára, spôsob udržiavania budov, zariadenia, osvetlenia, vykurovania. Určili podmienky stravovania, spôsob zabezpečenia šatstva a obuvi a

i.[41]

Internovaní Nemci pracovali do decembra 1945 bez nároku na finančnú odmenu a celý ich zárobok plynul do táborovej pokladne. Povereníctvo vnútra vydalo 17. decembra 1945 pokyny, ktoré upravovali finančné ocenenie pracujúcich sústredencov i zaradencov. Slobodné alebo bezdetné osoby mali nárok na jednu tretinu čistého denného (týždenného, mesačného) zárobku, ostatní, s jedným, alebo viacerými nezaopatrenými deťmi, na dve tretiny. Stanovenú odmenu za prácu boli pracujúcim sústredencom i zaradencom povinní vyplácať zamestnávateľa, zvyšok poukázať na správu sústredovacieho tábora. V prípade, že zamestnávateľom bol tábor, mzdu mala vyplatiť správa zariadenia.[42]

Na osoby nemeckej národnosti internované v sústredovacích táboroch sa vzťahovalo nemocenské poistenie podľa zákona č. 221/1924 Zb. len v prípade, keď pracovali. Na základe prípisu Povereníctva vnútra práce v táboroch (upratovanie, čistenie, výpomocná práca v kuchyni), neboli chápané ako činnosť, pri ktorej by zamestnané osoby museli byť k nemocenskému poisteniu prihlásené. Liečenie týchto osôb, pokiaľ to situácia vyžadovala, bolo hradené z prostriedkov tábora. V prípadoch, keď bolo nutné nemocničné liečenie mimo zariadenia, náklady hradil štát.[43]

Podľa vyhlášky Ústrednej protiepidemickej komisie zo dňa 8. apríla 1945, všetky osoby postihnuté prudko nákazlivými chorobami (mor, škvrnitý týfus, brušný týfus, paratýfus, červienka, dyzentéria) sa mali liečiť v štátnych nemocniciach. Na túto skutočnosť upozorňoval aj prípis Povereníctva vnútra zo dňa 8. januára 1946, v ktorom bola veliteľstvám sústredovacích a pracovných táborov uložená povinnosť zabezpečiť prevoz takto postihnutých osôb do nemocnice.[44] Ustanovenia vyhlášky protiepidemickej komisie sa však nedodržovali. V odbor Povereníctva vnútra preto vydal správam sústredovacích a pracovných táborov príkaz, aby v internačných zariadeniach vyhradili dve miestnosti (prípadne i viac), pričom v jednej mali byť izolované osoby postihnuté svrabom a druhá mala slúžiť pre ľudí s ostatnými nákazlivými chorobami.[45]

Každodenný život príslušníkov nemeckej menšiny internovaných v táboroch bol vo veľkej miere podmienený prístupom ľudí zabezpečujúcich chod zariadenia, od strážnych až po veliteľa. Predovšetkým členovia strážnej služby, ktorí boli v dennom styku s osobami nemeckej národnosti, veľkou mierou ovplyvňovali podmienky ich života.

Z už uvedeného počtu 57 000 Nemcov nachádzajúcich sa na prelome rokov 1945/1946 na Slovensku, bolo v táboroch internovaných 17 825 príslušníkov nemeckej menšiny.[46] Napriek úsiliu štátnych orgánov umiestniť do zariadení prakticky všetko nemecké obyvateľstvo, s výnimkou antifašistov a členov zmiešaných manželstiev, takmer 40 000 Nemcov žilo vo svojich domovoch, resp. u príbuzných.[47] Chovali sa spôsobom, aby na seba neupozorňovali. V ich radoch prevládalo napätie, obavy a strach z budúcnosti. Vo všetkých oblastiach ich života panovala neistota. Opatrenia namierené proti nim prijímali ako „rany osudu“.

O tiesnivej atmosfére medzi nemeckým obyvateľstvom kremnického okresu informoval tamojší ONV v situačnej správe z novembra 1945. Nemci údajne rezignovane očakávali ďalší vývoj ich situácie. Po vydaní prezidentského dekrétu č. 33/1945 Zb. boli plní obáv, aký osud ich zastihne v najbližšej dobe.[48] Podobná situácia panovala v okrese Kežmarok. Nemci v okresnom meste a v okolí boli zastrašení, žili veľmi utiahnuto, budili dojem, že sa o politiku nezaujímajú. Vo verejnom styku používali výhradne slovenský jazyk a mnohí usilovali o zmenu národnosti. Snažili sa ukryť svoju minulosť a vo väčšine prípadov predstierali lojalitu k ČSR.[49] Aj v Bratislave v radoch nemeckého obyvateľstva panovala tiesnivá atmosféra. Podľa informácií oblastného veliteľa NB Bratislava I. žili Nemci „v stave akejsi omráčenosti. Skon moci Hitlerovej, rozklad nemeckej armády a pritom neuveriteľné úspechy spojencov vyvolali medzi Nemcami a tiež Maďarmi hotové zdesenie. Keď k tomu ešte pridáme dojem, vzniklý zo zaisťovania Nemcov a Maďarov a ich vyvážanie z Bratislavy, duševný stav týchto národností rovná sa hrobovému tichu.“[50] V Novákoch zaznela kritika ONV do radov slovenského obyvateľstva, konkrétne osôb, ktoré zamestnávali Nemcov z tábora a žili s nimi „skoro ako v rodinnom pomere.“[51] Iná situácia bola v Petržalke, kde v lete 1945 sa vzhľadom na jej polohu, nedostatočne strážené hranice, nachádzalo veľké množstvo bývalých nemeckých evakuantov. Podľa Memoranda Národného výboru v Petržalke zaslaného Predsedníctvu SNR sa Nemci chovali vyzývavo a provokatívne, tajne sa schádzali i organizovali a rozširovali protištátne letáky. Dokonca predpovedali „ešte veľké udalosti.“[52] Uvedené hodnotenie je potrebné vnímať s rezervou, pretože správanie sa nemeckého obyvateľstva v Petržalke bolo v memorande uvádzané ako dôvod navrhovaného zrušenia tábora.

Na Slovensku absentovali prejavy živej nenávisti voči Nemcom a nedochádzalo k takým násilnostiam, ako v čase „divokého odsunu“ v Čechách a na Morave. Slováci zaujímali k postaveniu Nemcov zväčša

indiferentné stanovisko.

Sústreďovacie tábory utvárané od apríla 1945 a odsunové zariadenia, ktoré vznikali na jar roku 1946, predstavujú „predohru“ vysídlenia karpatských Nemcov zo Slovenska. V uvedených zariadeniach boli osoby nemeckej národnosti internované na základe tézy o ich kolektívnej vine. Slúžili ako miesta, odkiaľ boli príslušníci nemeckej minority deportovaní do sovietskej a americkej okupačnej zóny v Nemecku. V priebehu troch rokov (dodatocný odsun bol realizovaný v roku 1947) Slovensko stratilo etnickú komunitu, ktorá významnou mierou prispela k hospodárskemu a kultúrnemu rozvoju krajiny.

Concentration camps in Slovakia in year 1945

After approach of Eastern Front in autumn 1944 to the territory of Slovakia, Carpathian Germans decided to evacuate together with German Army. They did so because fear of advancing Red Army. In Slovakia remain only old people, unable to leave, anti-fascists and families of mixed ethnic Slovak/German composition. During spring time of 1945 a number of German evacuees decided to return to Slovakia. Social and political atmosphere reigning at that time in Slovak territory, was however anti-German and not conducive to their inclusion into Slovak society. On the basis of so called collective guilt they were, already before adoption of Potsdam Conference, interned in concentration camps. Conditions there were in regard to hygiene, health, housing and nourishment unsuitable. Among interned Germans erupted infectious diseases, especially were affected children and old persons. Situation in concentration camps slowly improved after their management was overtaken by Board of Commission of Interior. In process of deportation of Carpathian Germans to American and Soviet zones in Germany besides concentration camps also transfer camps were used.

[1] *Čas*, 12. mája 1945, strana (ďalej s.) 1-2.

[2] *Čas*, 19. júna 1945, s. 1.

[3] *Nové slovo*, 29. júna 1945, s. 4.

[4] *Východoslovenská pravda*, 16. júna 1945, s. 1.

[5] Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, fond (ďalej f.) Povereníctvo vnútra (ďalej PV) - Pracovné tábory (ďalej PT), škatuľa (ďalej š.) 1. Zoznam pracovných, sústreďovacích a zaisťovacích táborov od roku 1945 do 31. decembra 1948, ich zriadenie a zrušenie.

[6] SNA, PV - PT, š. 6. Smernice o bezpečnostných opatreniach proti osobám nemeckej a maďarskej národnosti.

[7] Bližšie. SIVOŠ, Jerguš. *Bez rozsudku. Pracovné tábory, sústreďovacie tábory a tábory nútenej práce na Slovensku 1945 - 1953*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2011, s. 58.

[8] Štátny archív (ďalej ŠA) Košice, pobočka Spišská Nová Ves, f. Okresný národný výbor (ďalej ONV) Gelnica, š. 3, prezidiálne (ďalej prez.). Očistenie Slovenska od Nemcov.

[9] ŠA Košice, pobočka Spišská Nová Ves, f. ONV Gelnica, š. 3, prez. Očistenie Slovenska od Nemcov.

[10] ŠA Banská Bystrica, pobočka Kremnica, f. Okresný úrad (ďalej OÚ) Kremnica, š. 528, administratívne (adm.),1561/45.

-
- [11] SNA, f. PV - bezpečnostný odbor (ďalej BO), š. 442, inventárne číslo (inv. č.) 2877.
- [12] *Štatistický lexikón obcí v republike Československej. III. Krajina Slovenská.* Praha : Ministerstvo vnútra a Štátny úrad štatistický 1936, s. 21.
- [13] ŠA Košice, pobočka Spišská Nová Ves, f. ONV Gelnica, š. 2, prez., 667/45.
- [14] ŠA Košice, pobočka Spišská Nová Ves, f. ONV Gelnica, š. 2, prez., 668/45.
- [15] Archív (ďalej A) Ministerstva vnútra (ďalej MV) Slovenskej republiky ďalej SR) Levoča, f. E 10, inv. j.1.
- [16] ŠA Nitra, pobočka Bojnice, f. ONV Prievidza, š.1, prez. Zriadenie zaistovacieho tábora v Novákoch.
- [17] ŠA Nitra, pobočka Bojnice, f. ONV Prievidza, š.1, prez. Zriadenie zaistovacieho tábora v Novákoch.
- [18] ŠA Nitra, pobočka Bojnice, f. ONV Prievidza, š.1, prez. Zriadenie zaistovacieho tábora v Novákoch.
- [19] ŠA Nitra, pobočka Bojnice, f. ONV Prievidza, š.1, prez. Zriadenie zaistovacieho tábora v Novákoch.
- [20] SNA, f. PV - prezídium, š. 69, inv. č. 252.
- [21] SNA, f. PV - prezídium, š. 69, inv. č. 252.
- [22] ŠA Banská Bystrica, pobočka Žiar nad Hronom, f. OÚ Kremnica, š. 525, adm., D401/45.
- [23] ŠA Košice, pobočka Poprad, f. ONV Poprad, š. 3, prez. Zaistovacie tábory pre Nemcov, presun.
- [24] *Zbierka nariadení Slovenskej národnej rady 1944 - 1945.* Ročník (roč.) 1945. Čiastka 17, vydaná 7. septembra 1945, s. 163-165.
- [25] SNA, f. PV - BO, š. 444. Deti v pracovných táboroch - osobitné umiestnenie.
- [26] ŠA Košice, pobočka Poprad, f. ONV Poprad, š. 3, prez. Pracovné tábory a zaistovacie útvary - nedostatočné stravovanie.
- [27] ŠA Košice, pobočka Poprad, f. ONV Poprad, š. 3, prez. Pracovné tábory a zaistovacie útvary - nedostatočné stravovanie.
- [28] SNA, f. Úrad Predsedníctva (ďalej ÚP) Slovenskej národnej rady (ďalej SNR) 1944 - 1960, š. 510, inv. č. 10 584.
- [29] SNA, f. ÚP SNR 1944 - 1960, š. 510, inv. č. 10 584.
- [30] SNA, PV - obežníky, š. 4. Potreba personálu a miestností pre oddelenie V/5.

[31] SNA, f. PV - legislatívny odbor (LO), š. 20, 25-6/45.

[32] SNA, f. PV - prezídium, š. 69. Zoznam zaisťovacích táborov na Slovensku.

[33] SNA, f. PV - prezídium, š. 69. Mesačná správa - október 1945. V táboroch bolo internovaných 1360 Slovákov, 2596 Maďarov a 18 047 Nemcov.

[34] SNA, f. PV - PT, š. 69, VIII-1948, č. 9500.

[35] Vykonávacie nariadenie Zboru povereníkov zo dňa 14. júna 1946 o zriadení pracovných táborov. In: *Zbierka nariadení SNR*. Roč. 1946. Čiastka 17, vydaná 18. júla 1946, s. 127-136. K problematike pracovných táborov porovnaj: VARINSKÝ, Vladimír. Nútené práce na Slovensku v rokoch 1945 - 1953. In: *Historický časopis*, roč. 44, 1996, č. 1, s. 83-101. VRABCOVÁ, Eva. Pracovné tábory a tábory nútenej práce na Slovensku v rokoch 1945 - 1953. In: MIKLOŠKO, František - SMOLÍKOVÁ, Gabriela - SMOLÍK, Peter (eds.). *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 - 1989*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška 2001, s. 367-402.

[36] SNA, PV-PT, š. 1. Zoznam pracovných, sústreďovacích a zaisťovacích táborov od roku 1945 do 31. decembra 1948, ich zriadenie a zrušenie.

[37] Tabuľka vypracovaná podľa: SNA, f. PV - prezídium, š. 69. Mesačná správa za október 1945, za január 1946. PV - PT, š. 1. Výkaz táborov s počtom zaradencov k 1. decembru 1945.

[38] SNA, f. PV - PT, š. 32, a. j. 4/3. Vychádzala som z počtu 3 442 317 obyvateľov Slovenska v roku 1950. In *Sčítaní lidu v republice Československé ke dni 1. března 1950*. Díl III. Praha : Státní úřad statistický, 1958, s. 14.

[39] Archív Ústavu pamäti národa (ÚPN), f. Pracovné a sústreďovacie tábory, E 10, 6. Pracovný tábor Kežmarok 1945 - 1946.

[40] SNA, f. PV - PT, š. 4, spis č. 4.

[41] SNA, f. PV - prezídium, š. 14. Správy o činnosti povereníctva za rok 1945.

[42] SNA, f. PV - prezídium, š. 14. Odmena zaradencov pracovných táborov za práce.

[43] A MV SR, f. E 5, inv. j. 1.

[44] SNA, f. PV - PT, š. 5, inv. č. 5.

[45] SNA, f. PV - PT, š. 3, a.j.V/3 - 1946.

[46] SNA, f. PV - prezídium, š. 14. Správy o činnosti povereníctva za rok 1945.

[47] Relatívne vysoký počet príslušníkov nemeckej národnosti mimo táborov bol v okrese Prievidza, predovšetkým v obciach Nitrianske Pravno, Tužina, Klačno, Malinová, Chvojnica i Handlová.

[48] ŠA Banská Bystrica, pobočka Kremnica, f. ONV Kremnica, š. 23, prez. Situačné hlásenie z okresu kremnického.

[49] ŠA Košice, pobočka Poprad, f. ONV Kremnica, š.7, prez. Situačné správy okresu Kežmarok január - jún 1946.

[50] SNA, f. Policajné riaditeľstvo, š. 753. Situačná správa. Veliteľstvo NB Bratislava I., II. sekcia. Prednostovi I. sekcie 23. mája 1945.

[51] ŠA Nitra, pobočka Bojnice, f. ONV Prievidza, š. 25, adm., D - 3249/45adm.

[52] SNA, f. PV - BO, š. 442, inv. č. 2877.